

PRESENTACIÓ DEL MONOGRÀFIC «LA NORMATIVITZACIÓ I L'EVOLUCIÓ DE LA LLENGUA CATALANA»

M. ISABEL GUARDIOLA SAVALL
Universitat d'Alacant / IEC
maribel.guardiola@ua.es
ORCID: 0000-0003-2086-3375

CATERINA MARTÍNEZ MARTÍNEZ
Universitat d'Alacant
caterinamartinez@ua.es
ORCID: 0000-0001-8312-6490

L'estudi de la variació i el canvi lingüístics es troba actualment en una bona posició per a respondre interrogants importants sobre la caracterització de l'evolució de les varietats del català i la relació amb les llengües romàniques amb les quals manté i ha mantingut un contacte secular (aragonès, espanyol, occità, francès i italià), d'una banda, i, d'una altra, també estem en un punt dolç per a poder reflexionar sobre la influència del procés de codificació en la llengua contemporània. De retop, no es pot perdre de vista la repercussió d'aquest procés de normativització en la societat a través de la vertebració que en fan el sistema educatiu i els mitjans de comunicació, autèntics portals de difusió normativa i, per tant, de recerca sobre aquesta expansió.

És en aquest corrent d'anàlisi actual que s'emmarca el projecte «El català abans i després de Pompeu Fabra (segles XVII-XXI). Impacte de la normativització sobre l'evolució de la llengua catalana» [PID2021-128381NB-I00] (Garcia Sebastià & Martínez-Martínez 2023). El projecte tracta d'analitzar l'evolució de la llengua des de l'edat moderna fins a l'actualitat, amb especial atenció a l'impacte que haja pogut tenir la normativització sobre aquesta evolució i, en conseqüència, sobre la societat catalanoparlant; més específicament, intenta respondre qüestions, com ara: com era el català quan s'inicia el procés de codificació amb l'obra de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans? Com eren la fonètica i l'ortografia, la morfologia, la sintaxi, el lèxic i la fraseologia de la llengua catalana? Quina influència ha tingut en l'evolució del català el model de referència que comença a gestar-se a finals del segle XIX i que cristal·litza en la primera part del segle XX? A més a més, qualsevol procés de normativització i d'estandardització suposa una cerca, una selecció i una jerarquització d'unes formes sobre unes altres. És en aquest sentit que en el cas del català cal, doncs, esbrinar: quins elements procedeixen d'etapes anteriors a l'evolució de la llengua; quins altres esdevenen una novetat; en quina mesura han arrelat en els usos socials; quin paper han tingut les diverses varietats dialectals, socials i funcionals; i, finalment, quin paper han tingut la societat, els mitjans de comunicació i l'escola en la difusió d'aquest model lingüístic.

Partint, doncs, de tots aquests interrogants de recerca, en el projecte es plantegen els objectius següents:

- a) descriure l'evolució del català durant el període immediatament anterior (segles XVII-XIX) a l'elaboració del model normatiu (principis del segle XX);
- b) caracteritzar i avaluar l'impacte dels factors externs i interns que determinen la variació i el canvi lingüístic de la llengua, amb una especial atenció a la influència del procés de codificació del segle XX; i, finalment,
- c) caracteritzar l'evolució de les varietats territorials, socials i funcionals en l'eix diacrònic, atenent de nou a la repercussió que pot exercir el procés normativitzador en el canvi i viceversa.

Fonamentat sobre la base dels projectes anteriors «Bases per a una Gramàtica del català antic» (HUM200503508/FILO), «Gramàtica del català antic» (FFI2009-13065-FILO), «Gramàtica del català modern (1601-1833)» (FFI2012-37103), «Continuació de la Gramàtica del català modern (1601-1833)» (FFI2015-69694-P), i «Variació i canvi lingüístic en català» (PGC2018-099399-B-100371), per dur a terme aquesta nova recerca, s'ha recopilat bibliografia sobre la descripció lingüística del català de l'època prèvia i posterior a la normativització; i, seguidament, s'han identificat i seleccionat els potencials marcadors fonètics, lexicosemàntics, morfològics, sintàctics i fraseològics que permetran testimoniar el canvi i la continuïtat en el català anterior i posterior a la codificació de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquests marcadors s'estudien per mitjà de la documentació de corpus (escrits i orals), analitzant de forma contrastiva les dades prèvies i posteriors a la codificació per, finalment, descriure les principals línies d'evolució observades i obtenir conclusions extrapolables sobre l'efecte de la codificació en l'evolució de la llengua, així com en l'ensenyament d'aquest model estàndard. Més concretament, entre els corpus escrits que fonamenten aquesta recerca sobre la integració en l'ús de les propostes difoses per la llengua normativa, hi ha, fonamentalment:

- a) el *Corpus Informatitzat per a la Gramàtica del català modern*, un corpus diacrònic elaborat per la Universitat d'Alacant dins l'ISIC-IVITRA que recull textos representatius en llengua catalana datats entre el 1601 i el 1832 (Antolí 2018; Sánchez 2018; Martines, Martines, Antolí & Sánchez 2024). És la continuació del *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA), que també es té present, i que precedeix el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* (CTILC); i,
- b) el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* (CTILC), un corpus que aplega textos publicats des del 1833, any en què es convé que s'inicia la Renaixença catalana, fins a l'actualitat (Rafel 1994).

Així mateix, per a l'estudi de la penetració en els usos col·loquials d'aquestes propostes, és especialment útil el *Corpus oral de la llengua catalana* (COLC); aquest corpus oral completa la representació que ofereix el CTILC de la llengua escrita, recull, processa i analitza mostres significatives de la llengua catalana parlada en les principals varietats dialectals de l'època actual (Yzaguirre & Dols 2020). D'aquesta manera, amb tots tres corpus s'abracen els períodes més rellevants per a estudiar l'efecte de la codificació en l'evolució del català.

En aquest context, presentem aquest monogràfic que hem titulat «La normativització i l'evolució de la llengua catalana». El dossier conté cinc articles que tracten temàtiques estretament vinculades a aquest projecte d'investigació i que en volen ser una mostra. Més detalladament, les tres primeres aportacions se centren en l'anàlisi de mostres del marcadore morfosintàctic; el quart estudi aborda el component lexicosemàntic; i la darrera contribució es fixa en el concepte de pluricentrisme.

Així, doncs, en «Canvi lingüístic i normativa en la construcció de la llengua estàndard: tres estructures morfosintàctiques del català de Mallorca» (pp. 105-127), Nicolau Dols analitza la vigència de tres construccions que han quedat fora dels registres formals establerts per la normativa: *ser* com a auxiliar per a la formació de temps composts (*ésser/ser/esser vingut/vengut*), la concordança de participi amb el subjecte i amb l'objecte (*De criatures, avui n'han nascudes tres i Havia rebuda una carta*) i l'ordre dels pronoms febles acusatiu-datiu quan el d'acusatiu és de tercera persona (*el me dona*). Partint d'unes paraules d'Antoni M. Alcover de 1910 que rebutien la castellanització que patia el català de Mallorca, es descriu i es mostra amb gràfics i dades extretes del CTILC l'evolució del discurs normatiu i de l'ús entre 1832 i 2018 d'aquestes tres construccions genuïnament mallorquines. Fonamentalment, la intenció és respondre dues qüestions: la primera, de quina manera la normativa condiona el canvi lingüístic i, la segona, de quina altra manera la constatació d'uns usos marginals (etiquetats com a «dialectals», «no formals» o «antics») s'arriben a reflectir en la normativa.

Certament, la llengua antiga és un referent en l'establiment de la norma fabriana: es prenen, en aquest cas, materials morfosintàctics del català medieval amb l'objectiu de satisfer necessitats comunicatives dels parlants. Aparentment de manera sorprenent, no es va esdevenir el mateix en el pronom relatiu *qui/que* en funció de subjecte amb antecedent. La contribució de Caterina Martínez-Martínez (pp. 129-148) analitza l'evolució del pensament de Pompeu Fabra sobre la prescripció d'aquesta construcció sintàctica en el català contemporani. A partir de les dades quantitatives i qualitatives del CICA, del CIGCMOD i del CTILC, es planteja quins eren realment els usos de *qui* i *que* en funció de subjecte amb antecedent en el català medieval i de l'edat moderna i quina evolució van seguir aquests usos fins arribar a la situació contemporània. Per altra banda, atenent al tractament de gramàtics anteriors i coetanis de Pompeu Fabra (com Bofarull, Miquel i Planas, Par o Alcover) i dels seus propis usos, també es planteja què degué moure Pompeu Fabra a acceptar per a la norma l'ús de *que*, un ús que

aparentment es distanciava de la llengua antiga. En aquest cas, veiem com Pompeu Fabra va voler construir un model de llengua que respectés la tendència evolutiva del català des de l'edat mitjana i, alhora, que tingués en compte els usos dels catalanoparlants del segle XX; així, en lloc de forçar una recuperació artificial de *qui* (en construccions del tipus *L'home qui ve és el meu pare*) va optar per acceptar l'ús viu en la major part del domini lingüístic de *que* en funció de subjecte amb antecedent (en *L'home que ve és el meu pare*). Aquesta posició es fonamenta en la tendència que el mateix Fabra advertia en textos medievals.

En aquesta línia, veurem en les dues contribucions següents com es manleva material morfosintàctic i lèxic del català medieval amb l'objectiu d'evitar castellanismes. Centrant-nos en el component lexicosemàntic, «Fabra i família tota» (pp. 149-179) aplega un altre cas d'èxit lèxic més del procés de codificació fabriana. A partir de les dades quantitatives i qualitatives extretes del CICA i del CTILC i del tractament i dels usos del mateix Pompeu Fabra, Mar Massanell ens mostra com, durant la tasca de depuració de l'idioma de castellanismes o expressions interferides, Fabra va cercar i va pouar en la llengua antiga una solució substitutòria per a la fórmula habitual de cloenda de les enumeracions de familiars pròpies de les esqueles mortuòries i *demés família* (o *demés parents*): la construcció amb *tot* posposat i *família tota*. S'hi segueix la recerca i la tria d'un patró sintàctic genuí basat en la tendència del català antic d'ometre el determinant de la construcció amb *tot* posposat quan aquesta clou una enumeració i el terme o els termes medials que la precedeixen no en duen; finalment, també s'estudia el progrés d'aquesta construcció fraseològica en el català contemporani.

Dins d'aquest mateix gruix de paraules recuperades de la llengua medieval per descastellanitzar l'idioma i, alhora, enriquir els recursos expressius del català contemporani, hi ha l'estudi de Josep Martines sobre com el procés de normativització fou el factor de canvi lexicosemàntic del verb *assabentar* (pp. 181-204): un verb àmbit juridicoadministratiu que, havent caigut en desús a la darreria del segle XV, va reaparèixer en la segona dècada del segle XX amb accepcions i amb variants construccionals noves (o no coincidents amb les medievals) i ha arribat a assolir una freqüència d'ús important en el català actual, particularment escrit i en registres orals de formalitat mitjana i alta. Amb les dades del CICA, del CIGCMOD i del CTILC, s'hi analitza l'evolució de *assabentar* des de les primeres atestacions medievals en català (a la primèria del segle XIV), s'hi contrasta l'ús d'aquest mateix tipus lèxic en llengües romàniques veïnes com el francès antic i l'occità (*assavanter* i *assabentar*, respectivament) i s'hi descriu l'enlairament de *assabentar* (a la segona dècada del segle XX), l'arrelament (documentat en la lexicografia catalana), el desenvolupament de sentits nous i els canvis construccionals que ha experimentat; i, finalment, s'hi mostra la reculada paral·lela del castellanisme *enterar*.

En aquest context de normativització i evolució de la llengua catalana casa l'aportació de Rafel Ramos sobre els aspectes sociolingüístics i lingüístics del

pluricentrisme en català (pp. 205-232). Després d'una aproximació al concepte de llengua pluricèntrica, s'analitza el procés històric que ha desembocat en l'aparició de més d'una varietat estàndard en català. En el cas del País Valencià, l'adaptació de la normativa fabriana ha fet possible la consolidació d'una varietat estàndard valenciana en connivència amb l'Institut d'Estudis Catalans. D'aquesta manera, l'autor especifica les circumstàncies sociopolítiques valencianes que van portar a la creació d'un centre codificador propi, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Finalment, la consulta de la gramàtica (GNV 2006 i GIEC 2016) i del diccionari (DIEC2 i DNV) permet comparar els aspectes ortogràfics, gramaticals i lèxics dels diferents models de llengua associats a cada centre emissor i posar de manifest el simbolisme que adquireixen determinats trets lingüístics com a referents identitaris d'una varietat diatòpica o d'una altra.

Amb les aportacions d'aquest dossier, doncs, es contribueix de manera fefaent als objectius proposats en el projecte de recerca en el qual s'insereix, concretament, s'estudia mitjançant la documentació de corpus l'anàlisi contrastiva de dades prèvies i posteriors a la codificació i, de retruc, s'obtenen conclusions sobre el procés de difusió i d'integració de les diferents propostes de la normativa i de l'evolució de la llengua.

BIBLIOGRAFIA

Fonts documentals

CICA = Torruella Casañas, Joan, Pérez-Saldanya, Manuel & Martines Peres, Josep (dirs.), *Corpus informatitzat del català antic* (CICA), Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.

CIGCMoD = Martines Peres, Josep & Martines Peres, Vicent (dirs.), Antolí-Martínez, Jordi & Sánchez López, Elena (coords.) (2024), *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern* (CIGCMoD), Alacant, ISIC-IVITRA, Universitat d'Alacant.

COLC = Dols, Nicolau A., *Corpus oral de la llengua catalana* (COLC), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

CTILC = Rafel i Fontanals, Joaquim (dir.), *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* (CTILC), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

Referències bibliogràfiques

Antolí Martínez, Jordi (2018), «El procés de constitució del Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMoD). Objectius, criteris i avaluació», *Notandum*, 48, 3-20.

Garcia Sebastià, Josep V. & Martínez Martínez, Caterina (2023), «Transferència socioeducativa del projecte "El català abans i després de Pompeu Fabra (segles XVII-XXI). Impacte de la normativització sobre l'evolució de la llengua catalana" [PID2021-128381NB-I00]», dins *Libro de Actas. 2nd International Congress: Education and Knowledge*, Roig-Vila, Rosabel, Sirignano, Fabriccio & Antolí Martínez, Jordi (eds.), Barcelona, Ediciones Octaedro, p. 53.

- GIEC = Institut d'Estudis Catalans (2016), *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans.
- GNV = Acadèmica Valenciana de la Llengua (2006), *Gramàtica normativa valenciana*, València, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Rafel i Fontanals, Joaquim (1994), «Un corpus general de referència de la llengua catalana», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 17, 219-250.
- Sánchez López, Elena (2018), «Panorama històric de la constitució de corpus: orígens, consolidació i expansió», *Notandum*, 48, 87-109.
- Yzaguirre i Maura, Lluís & Dols, Nicolau (2020), «Presentació del projecte del Corpus Oral de la Llengua Catalana (COLC)», per als membres de la Secció Filològica en la primera reunió de l'any 2020, Barcelona, 17/01/2020.

© M. Isabel Guardiola Savall & Caterina Martínez Martínez, 2024.

Llevat que s'hi indiqui el contrari, els continguts d'aquesta revista estan subjectes a la [llicència de Creative Commons: Reconeixement 4.0 Internacional](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).